

ISTRSKI BEGUNCI. GRADIVO IN RAZISKOVALNI NASTAVKI

JASNA FAKIN IN KATJA JERMAN

Avtorici v prispevku obravnavata v slovenski etnologiji manj raziskane istrske begunce. V prvem delu poiščeta vzroke za povojne migracije prebivalstva iz slovenske Istre, predstavita glavne naselitvene valove in pojasnita rabo termina »istrski begunci«. V nadaljevanju opišeta naseljevanje v barakarska naselja, graditev begunskih naselij v tržaškem zaledju in življenje v njih. Nato pa se osredotočita na odzive lokalnega prebivalstva ob naselitvi istrskih beguncev in na to, kako se v vsakdanjem ravnanju kaže njibova (ne)sprejetost.

Ključne besede: Istrski begunci, naseljevanje, Tržaški Kras, način življenja.

Refugees from Istria have not been frequently examined by Slovenian ethnologists. Discussed are the reasons for their emigration after the Second World War, principal waves of emigration, and the origin of the term »Istrian refugees«. The authors examine the refugees' barrack camps, the building of refugee settlements in the hinterland of Trieste, the life in these settlements, and the reactions of the local population to the newcomers.

Ključne besede: Istrian refugees, settlement, Trieste Karst, way of life.

1. UVOD

Turistični vodniki po Krasu največkrat ponujajo podobo Krasa kot območja značilnih naravnih pojavov in kulturne krajine, z značilnimi gručastimi naselji, ozkimi ulicami in kamniti domačijami z zaprtimi dvorišči. Tehnološki napredek, nove arhitekturne smeri in gospodarski razvoj pa so po drugi svetovni vojni bistveno preoblikovali krajino in jo prilagodili sodobnemu načinu življenja. Danes ob starih, strnjenih vaseh vidimo nove razpršene gradnje in stanovanjske bloke, največkrat zgrajene na nekdanji agrarni zemlji.

Na Tržaškem Krasu so ob nekaterih vaseh nastala prava blokovska naselja, grajena po enotnem urbanističnem načrtu. Razporeditev stavb bi sicer lahko spominjala na modificirano kraško gručasto naselje, vendar pa naju k raziskavi ni pritegnila toliko stavbna posebnost. Na teren sva se odpravili z namenom, da ugotoviva, kakšen je bil način življenja v teh blokovskih naseljih in ga primerjava z okoliškim, večinoma vaškim. A naju je teren zapeljal na drugo raziskovalno vprašanje. Po prvih stikih s prebivalci v vaseh, v katerih večinoma živijo pripadniki slovenske manjšine,¹ sva lahko izluščili le kratke omembe, da v blokovskih naseljih živijo večinoma nekdanji prebivalci Istre, ki so se tod naselili po drugi svetovni vojni. Z večkratnim obiskom terena, ko sva govorili tudi z istrskimi priseljenci, pa se je prvotna zadržanost sčasoma razblinila. Istočasno so iz televizijskih sprejemnikov

¹ Za rabo zveze pripadniki slovenske manjšine sva se odločili ob dejstvu, da se tako označujejo ljudje sami, čeprav je v literaturi velikokrat v rabi termin zamejski Slovenci, v novejšem času pa tudi avtohtoni prebivalci Tržaškega Krasa.

odmevale razprave italijanskih poslancev v parlamentu o »istrskem eksodusu«. In prav začetna molčečnost ljudi na terenu na eni strani in glasna politična agitiranja na drugi so bile odločilna spodbuda, da sva zastavili raziskavo o istrskih beguncih.²

Čeprav bi lahko po številu raziskovalcev fenomena izseljevanja iz Istre po drugi svetovni vojni domnevali, da so istrski begunci že precej raziskani,³ pa po mnenju zgodovinarke Nevenke Troha še vedno *manjka celovitejša slika dogajanja* [Troha 1999: 167]. Ker se v etnologiji – za razloček od zgodovinarjev in sociologov – s to problematiko še niso/nismo spoprijeli, sva jo želeli osvetliti etnološko.

V raziskavi so glavno besedo dobile pripovedi istrskih beguncev in pripadniki slovenske manjšine, o katerih so zapisi politične zgodovine velikokrat molčali, čeprav so bili prav oni pomembni protagonisti povojnih političnih sprememb. Vsaka življenjska zgodba in pripoved posameznika dobita pravi pomen šele, ko sta osvetljeni s strani gospodarske, politične in družbene zgodovine skupnosti in širšega prostora. Izseljevanje iz Istre po drugi svetovni vojni razumeva kot kompleksen proces, ki ima korenine zunaj obravnavanega časa raziskave, vendar namen pričujočega teksta ni analiza širših družbenih in političnih sprememb, temveč ugotoviti, kako so se uradne politične odločitve realizirale na določenem območju in katere pojave, občutja in reakcije so sprožale. Zato je pričujočo raziskavo treba razumeti kot gradivo in hkrati nastavek za bodoče raziskave istrske begunske tematike.

Prispevek se v prvem delu omejuje na območje slovenske Istre,⁴ ki je gravitirala na Trst. Zato sva podatke najprej zbrali v gradivu Pokrajinskega arhiva Koper in po literaturi, nato pa raziskavo usmerili na terensko delo v tržaškem zaledju. Tam sva opravili petnajst delno vodenih intervjujev⁵ z informatorji iz slovenske Istre, s pripadniki slovenske manjšine in z istrskimi begunci v občinah Devin-Nabrežina, Opčine in Trst. Občine so bile izbrane namenoma zaradi nekdanj večinskega slovenskega prebivalstva, da bi lažje zasledovali njihov odziv na priseljence.

² Raba termina istrski begunec je utemeljena v 2. poglavju.

³ Na Slovenskem je begunsko problematiko Istranov v Italiji podrobno preučeval dr. Sandi Volk, ki je o tem izdal številne znanstvene prispevke in knjigi *Ezulski skrbniki* in najnovejšo *Istra v Trstu*. Poleg nje ga pa so svoj košček mozaika k omenjeni problematiki prispevali Maruša Zagradnik, Nevenka Troha, Milica Kacin - Wohinz, Jure Gombač idr., navedeni v seznamu literature na koncu članka. Med italijanskimi pa je najpomembnejše delo skupine zgodovinarjev *Storia di un esodo*.

⁴ Kerma in Plesec poudarjata, da je izraz Slovenska Istra sporen geografski pojem, saj se v geografski terminologiji za to področje uporablja več nazivov: Koprsko primorje, koprsko zaledje, Obala, Šavransko gričevje in po najnovejši regionalizaciji Koprsko brda. Sprašujeta se, ali ni morda poimenovanje Slovenska Istra politični konstrukt, saj ni zanemarljivo dejstvo, da je v rabi *šele zadnjih deset let, kar daje slutiti, da je ime zaživelu predvsem v luči nacionalnega naboja, ob osamosvajanju, s spremljajočim patriotizmom in bkrati, vzročno povezani emancipaciji regionalizma – istrianstva kot naddržavnega subjekta. Tako si lahko tudi razlagamo besedno tvorbo Slovenska Istra, pri čemer »Slovenska« simbolizira nacionalno, »Istra« pa regionalno sestavino* [Kerma in Plesec 2001: 310]. Prav zaradi teh pomislekov pridevnik slovenska Istra piševa z malo začetnico.

⁵ Pogovore s predstavniki slovenske manjšine sva zapisovali v narečni obliki, pogovore z istrskimi begunci, ki so bili, razen enega, vsi v italijanščini, pa sva prevedli v knjižno slovenščino. Pri obeh načinih zapisa pa sva ohranili skladnjo informatorjev.

Odzivom slovenske manjšine sva sledili tudi prek časopisa slovenskih zamejcev – *Primorski dnevnik* [PD],⁶ saj ima po Van Diju [1992: 88, po Erjavc idr. 2000: 11] ravno govor in pisanje o prišlekih, manjšinah, imigrantih in beguncih širše družbene, politične in kulturne funkcije: označuje pripadnost dominantni skupini in njeno notranjo povezanost na eni strani in izključevanje manjšin in vseh drugih na drugi. Po drugi svetovni vojni je bil proces vključevanja in izključevanja z močnimi posegi politike zelo intenziven in v medijih poudarjeno predstavljen. Na tem polju je ključni princip predstavljanja akterjev grajen na razločevalnem diskurzu (Mi-diskurzu), ki »nam« pripisuje potencirano pozitivne lastnosti, »njim«, »drugim« pa negativne. Pozitivna samoreprezentacija »nas« nasproti »drugim«, ki služi tako novinarjem kot tudi bralcem, ima funkcijo oblikovanja takšnih ekonomskih, družbenih in političnih praks, ki bodo nekaterim privilegiranim skupinam omogočile dostop do materialnih in simboličnih resursov, druge pa izločila.

Erjavčeva, Hrvatina, in Kelblova ugotavljajo, da se mediji s težavami manjšin in emigrantov ukvarjajo le, ko te *prerastejo v konflikt, ki lahko prizadene tudi večinsko populacijo* [Erjavc idr. 2000: 15]⁷.

In tako se nam ponuja razmislek, kakšna občutja so se sprožala med slovensko manjšino ob naselitvi istrskih beguncev; v kakšni meri so se odzivi v tisku ujemali z njihovim mnenjem, in ali imajo odzivi slovenske manjšine še danes kakršnekoli vplive na odnose med njimi.

2. JE BILO TEŽKO ZAPRETI VRATA IN ITI PROČ, VENDAR SO NAS V TO PRISILILI. VZROKI ZA MNOŽIČNO IZSELJEVANJE IZ ISTRE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Vsak drugi dan pripelje parnik iz Pulja v Trst »begunce«. Pomol pri ribarnici je za nekaj ur ves nagrmaden z zaboji in pobištvom, čreda ovac se stiska okoli čuvajnice sredi pomola. Pri svetilniku stojita privezani dve mršavi kravi in se treseta od mraza. Med vso to ropotijo pa se prestopajo ljudje; eni nakladajo, drugi razkladajo, tretji ne dela nič, ampak sede v avto in se odpelje v mesto. To so ezuli, begunci, ki zapuščajo Pulo. [PD, 31. 1. 1947: 2]

Za razumevanje položaja, ki je močno spremenil socialno in gospodarsko podobo Tržaškega Krasa, velja najprej na hitro povzeti ključne dogodke poveljne zgodovine, ki pojasnjujejo vzroke za izseljevanje iz Istre.

⁶ Vsekakor bi bila v bodoče koristna razširitev pogleda še na italijansko prebivalstvo in njihov najbolj brani časopis.

⁷ Avtorice navajajo Van Dijkove ugotovitve analize vsebine časopisov v Veliki Britaniji in na Nizozemskem, ki je pokazala, da v poročanju o etničnih skupnostih izrazito prevladujejo prispevki o kriminalu, kulturnih razlikah, nasilju (izgredih) in problematičnih migracijah.

Po kapitulaciji Italije⁸ so se začeli valovi migracij na ozemlju slovenske Istre nenadzorovano razlivali po tržaškem območju (predvsem v Trst), nov zagon pa so dobili po koncu druge svetovne vojne, ko so se začela pogajanja med jugoslovanskimi in italijanskimi oblastmi, kdo bo prevzel oblast na ozemlju, ki je bilo *500 let (1382–1918) habsburško, 20 let italijansko in 40 dni jugoslovansko* [Gombač B. 2000: 375]. Določbe Pariške konference (1947) so poleg rešitve spornega ozemlja v obliki Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) tudi omogočale, da se osebe, ki želijo obdržati italijansko državljanstvo in italijanski jezik kot uradni jezik, lahko odločijo za legalni odhod v Italijo (optirajo), vendar se morajo odpovedati jugoslovanskemu državljanstvu. Najštevilčnejši so bili odhodi prav po letu 1947, pozneje še po letu 1950 (po volitvah v Ljudske odbore), najmočnejši val pa je bil leta 1954, ko sta bili z Londonskim sporazumom ukinjeni coni A in B STO in je bilo sporno STO začasno razdeljeno med Jugoslavijo in Italijo. Odhajanje iz Istre se je nadaljevalo tudi po uradnem poteku roka za optiranje (5. 1. 1956), še globoko v šestdeseta leta, ko se je izseljevanje nadaljevalo bolj zaradi tradicionalnih gospodarskih, družbenih in sorodstvenih povezav s Trstom kakor pa zaradi političnih motivov [Volk 2003: 273].

Število beguncev je v raziskavah predstavljeno različno, vendar se splošne ocene gibljejo okoli 20.000 in več.⁹ Jugoslovanske oblasti so si prizadevale izseljevanje preprečiti z agitiranjem na množičnih sestankih, s propagando in s povečanim nadzorom na demarkacijski črti. Da bi ljudje ostali na svojih domovih, si je prizadevala tudi novoustanovljena stranka *Slovenska demokratska zveza*, ki se je zavedala, da bi z izseljenci zgubila volilno zaledje, zato je njeno vodstvo svetovalo, *naj odidejo le tisti, ki so bili v nevarnosti za življenje, drugi pa naj ostanejo in delajo za nadaljnjo demokratizacijo Jugoslavije* [Troha 1997: 366]. Ministrstvo za notranje zadeve je celo izdalo priporočilo načelnika oddelka, naj tiste istrske begunce, ki so bili z lažno propagando zavedeni in so se premislili ter preklicali prošnjo za opcijo, ali celo tiste, ki so se iz Italije zaradi neustreznih razmer vrnili, pozitivno predstavijo v dnevnikih in lokalnem časopisu. Tako *Primorski dnevnik*¹⁰ ugotavlja, da so ti ljudje ob vrnitvi sicer revnejši, ker so zapravili vse svoje premoženje, vendar pa *moralno bogatejši* [PD, 26. 11. 1947].

Podrobna analiza prepustnic za optiranje kaže, da so bili med najpogostejšimi navedenimi vzroki za odseljevanje: da se nameravajo pridružiti sorodnikom v Trstu, da se izseljujejo na lastno željo, zaradi bolezni ali bolezni v družini, problemov in napetosti v družini, poroke, odhoda v Ameriko ali Avstralijo,

redki pa so bili tisti primeri, ko si je prosilec upal očitati novi državi, da ima sedaj

⁸ Kapitulacija Italije ni pomenila zgolj padca fašističnega režima, temveč je sprožila prvi val odseljevanja ljudi bodisi zaradi premestitve na drugo delovno mesto ali pa zaradi strahu pred novonastalimi okoliščinami. V letih 1943–1945 pa so se ljudje priseljevali v Trst in Gorico zaradi bombardiranja Istre in Zadra.

⁹ Gl. Volk 2003: 51–59 in Ballinger 2003: 32.

¹⁰ *Primorski dnevnik* je nastal 13. 5. 1945, vendar segajo njegove korenine pod konec 19. stoletja, ko je začela izhajati *Edinost*. Med drugo svetovno vojno je Slovence na Primorskem o dogodkih obveščal časopis *Partizanski dnevnik*, ki je najprej izhajal ilegalno v cerkljanskih gozdovih, nato v Vojskem, nato pa nekaj dni še v Trstu. Nasledil ga je *Primorski dnevnik*.

manjšo plačo, da ni dela, da umira od lakote, da se ne da več živeti, da ne razume jezika, da se počuti kot tujec, da ga je prizadela agrarna reforma, da se od zaupanja ne da živeti, da so davki previsoki. [Gombač J. 2000: 400]

Uvedba deset hektarskega zemljiškega maksimuma, oviranje obrtniške dejavnosti, brezposelnost, nacionalizacija,¹¹ uvedba jugolire, vrtoglava menjava valute in agrarne reforme so prizadele predvsem kmete. Nerazumevanje novih gospodarskih odredb se pokaže tudi v primeru bogatega kmeta iz koprskega zaledja, ki je po koncu vojne hotel dograditi svoje gospodarsko poslopje. Prepričan, da se zgolj z denarjem da kupiti gradbeni material, se je odpravil v Koper, kjer so prodajalci od njega poleg denarja zahtevali tudi potrdilo za nakup materiala. Kmet, vajene poslovanja v času Italije, novega sistema ni niti poznal niti ga ni razumel, zato naj bi zaradi tega (in po pripovedovanju informatorjev tudi silne jeze) odločil za optiranje v Italijo.

Eden¹² je poudaril, da so se počutili

tujci v lastni biši. Zakaj? Bili smo tujci, ker nismo bili komunisti, ker je bil jugoslovanski socializem ateističen in ne katoliški in je bilo nemogoče izražati svojo vero ... Po drugi strani pa nas je Italija po drugi svetovni vojni klicala, naj zapustimo budobne komuniste in naj pridemo k njim.

Poleg tega so oblasti nadzorovale udeležbo pri cerkvenih obredih in za marsikoga je bilo to moteče:¹³

So nas kontrolirali, kdo je zahajal v cerkev, kdo se je udeleževal procesije ... In so nas na ta način prisilili, da smo šli stran. Stran je šel tisti, ki je lahko šel. Ostali so ljudje s podeželja, ki niso hoteli zapustiti svoje zemlje. Kdor je imel šestdeset, sedemdeset let, ti so ostali. Moj nono je ostal. Mladi, stari petnajst, osemnajst let in srednjih let, smo šli stran. Tito v Jugoslaviji, Sloveniji nas ni pošiljal stran, ampak nas je prisilil.

Analiza arhivskega gradiva med drugim tudi pokaže, da je cono B zapustilo največ ljudi, rojenih po letu 1930, kar lahko delno potrdi tezo, da so se mladi moški izogibali dveletnemu služenju vojaškega roka, delno pa se ujema z izjavami, da so mladi iskali boljše življenj-

¹¹ V arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Koper (PAK) je mogoče prebrati, da *optantskega premoženja ni mogoče brez pristanka lastnikov priključiti v socialistične kmetijske organizacije, ki pa so bile na tukajšnjem področju (na koprskem) izredne politične in gospodarske važnosti* [PAK, t. e. 1362, Vprašanje prostega premoženja italijanskih izseljencev v okraju Koper]. V istem dokumentu so tudi predlagane rešitve problema z odkupom območij, ker jih z razlastitvijo ni bilo mogoče rešiti. Iz poznejše dokumentacije, shranjene pod nazivom *Zaupno*, pa je razvidno, da je država optantsko zemljo dajala v obdelavo deloma bivšim kolonom, deloma pa so jo zaupali uradnim skrbnikom ali občinskim odborom, ki so jo dajali v zakup interesentom (kmetijski zadrugi, državnim posestvom, nekmetijskim organizacijam in zasebnikom). Direktivo, ki je nasprotovala nacionalizaciji optantske zemlje, so kmalu priкроjili po svojem okusu. Res je, da je uradno še veljala, vendar so poiskali pot, da so optantsko zemljo vključili v kmetijska posestva. Na sestanku (19. 8. 1957) o vključitvi optantskih zemljišč na Koprskem v socialistični sektor so optantsko zemljo označili za zemljišče, potrebno melioriranja, in jo na ta način vključevali v kmetijske zadruge [PAK, t. e. 1362, Zapisnik].

¹² Upokojeni električar se je rodil v Sv. Petru leta 1926. V Trst je prišel leta 1946, kjer živi še danes.

¹³ Ribič, rojen leta 1931 v Izoli, je rojstni kraj zapustil leta 1949. Zdaj živi v Ribiškem naselju.

ske razmere izven Istre, predvsem v Trstu ali pa so od tam emigrirali v Avstralijo in Ameriko.

Ustava FLRJ in Spomenica o zaščiti narodnih manjšin sta italijanski manjšini na ozemlju Jugoslavije sicer omogočali pravico do dvojezičnosti, italijanskega šolstva, tiska, vendar se teh obljub niso dosledno držali, na kar nas je opozoril tudi pripovedovalec,¹⁴ ki je poudaril:

Zaprli so veliko italijanskih šol, in potem so naredili še par stvari. Moj oče, ki je bil ponosen in tudi trmast, je rekel: 'Prav, vi ste zaprli italijanske šole za druge, ampak za mojo bčr ne.' Tako je mama vsak dan peljala mojo sestro v šolo iz Kaldanije v Strunjan, kjer je bila italijanska šola. Potem so se začela še določena dejanja, bolj nestrpni odnos ... In moj oče je razumel, da je situacija delikatna in se je odločil odpeljati mojo sestro Pino, ki se je rodila 1943, v osnovno šolo na Opčine. Tukaj smo imeli strice in zato je moja sestra odšla v šolo na Opčine.

V očeh mnogih je zato Jugoslavija postala kazen, kar je število odhodov povečevalo, čeprav so se istrski begunci s težavo odločali za odhod v tuje kraje, saj

je bilo težko zapret vrata in oditi za stalno proč. Vedno smo upali, da bo bolje, da bo bolje ... Ko so otroci malo odrasli, smo se odločili in smo šli.¹⁵

3. OPTANTI, EZULI, ESULI, EŽULI, JEŽULI, ISTRSKI OPTANTI ALI ISTRSKI BEGUNCİ?

Težave z istrskimi begunci se pokažejo že pri vprašanju, kako poimenovati skupino ljudi, ki se je od petdesetih in vse do poznih šestdesetih množično izseljevala iz Istre in Dalmacije v Italijo.

Italijani uporabljajo izraz *esulo*, zamejski tisk jih je imenoval *esuli*, *ezuli*, *optanti*, ljudje so jim rekli *ežuli* ali *ježuli* ali celo *ti naši fašisti tam v Trsti* [Brumen 2000: 279].

Pomembno je opozorilo, da noben od teh izrazov ni nevtralen, in da vsi vsebujejo različna politično opredeljena vrednotenja [Volk 1999: 16]. Slovenski zgodovinarji za preseljene na podlagi dokumentov uporabljajo izraz *optanti*; izraz ustreza odredbi, ki sta jo premeščanju prebivalstva dali najprej Pariška mirovna pogodba in nato Londonski sporazum, in je torej formalno povsem pravilna.

Tudi italijanski zgodovinarji uporabljajo izraza *esuli* in *opzioni* za ljudi, ki so se izselili po letu 1947, vendar je bil v javnosti vse bolj v rabi predvsem izraz *esuli*, ki se je počasi razširil na vse begunce (*profughi*), pri čemer so optanti dobili pridevnik istrski oz. dalmatinski begunci. Begunci so torej nekaj drugega kot optanti, *so mnogo bolj oblapno določena kategorija oseb, v kateri so optanti le del celote* [Volk 1999: 18].

Zato v najini raziskavi odhajajoče iz Istre imenujemo istrski begunci, saj z izrazoma

¹⁴ Profesor, rojen v Kaldaniji leta 1950. Na Opčine je prišel leta 1954, kjer živi še danes.

¹⁵ Gospodinja, rojena leta 1933 v Piranu. Piran je zapustila leta 1963, živi v Ribiškem naselju.

optanti ali ezuli ne bi zajeli vse odhajajoče populacije (pri tem imava v mislih predvsem tiste, ki so v Italijo prišli ilegalno). Zgolj s terminom begunec pa bi zajeli tudi tiste iz drugih krajev Evrope, ki jim je bil Trst izhodišče za pot na druge celine. Da jih ločiva od dalmatinskih beguncev, ki se sicer v vladnih dokumentih pojavljajo v dvojici z istrskimi, ki pa v raziskavi niso obravnavani, sva izrazu begunec dodali še pridevnik istrski.

Na podlagi vzrokov za izselitev med istrskimi begunci ločiva tiste, ki so možnost opcije uporabili kot odskočno desko za potovanje v čezmorske države, mornarje, ki so se v Trstu vkrcavali na ladje, in tiste, ki so se nato naselili v Trstu in okolici. Čeprav je bil najpogostejši vzrok izselitve sklicevanje na združitev s sorodniki, je le v maloštevilnih prošnjah ta vzrok dopolnjen s točnim naslovom sorodnika. Iz tega sklepava, da se je določeno število res preselilo k sorodnikom, vendar je bila večina po prehodu meje nastanjena v prehodnih taboriščih, imenovanih tudi begunski centri, in je po priglasiitvi pri različnih begunskih organizacijah dobila status begunca.¹⁶ V najini raziskavi sva se osredotočili le nanje, saj so bili, deležni državne pomoči in pomoči različnih organizacij, hkrati pa so imeli specifično vlogo tako v političnih zadevah kakor tudi v naselju, kjer so bili sprva nastanjeni začasno, pozneje pa stalno. Poleg te številne in na jugoslovanski strani uradno zabeležene skupine pa moramo upoštevati tudi ilegalne prestopne meje posameznikov (lahko tudi članov družin), ki ob prihodu na italijansko stran, dokler si niso uredili statusa begunca, niso bili deležni državne pomoči, temveč le pomoči humanitarnih organizacij. V nekaterih primerih so bili ti posamezniki pobudniki, da so na jugoslovanski strani živeči družinski člani vložili prošnjo za opcijo. V večini primerov so nato zaprosili za ureditev statusa begunca in bili zato obravnavani tako kakor optanti.

4. NASELJEVANJE IN SPREJETOST ISTRSKIH BEGUNCEV NA TRŽAŠKEM KRASU

Po valu naseljevanja leta 1947 je nasprotovanje Zvezne vojaške uprave (ZVU) začasno preprečilo organizirano strnjeno naseljevanje beguncev v cono A takrat nastajajočega STO. Zato so istrske begunce razporejali po vsej Italiji, predvsem pa na Goriško, v okolico Tržiča in tudi na Sicilijo.

Sprva so jih začasno nameščali v nekdanja italijanska, nemška in zavezniška taborišča, kasarne, opuščene tovarne, cerkve in jih preimenovali v prehodna, kjer so bile življenjske razmere precej *obupne, slabe*. *Tam se ni dalo živeti ... V eni sobi smo bile tri družine skupaj. Kar je bilo dobro, je bilo to, da so dali malo piškotov, mleko in sladkor za sina, ki je imel 8 mesecev.*¹⁷ Podobne razmere so bile tudi v zbirnem centru pri Sv. Soboti v Trstu, kjer so bili nastanjeni tako istrski begunci, ki so optirali za Italijo, kot ilegalni pribežniki. Od tam so jih nato prerazporejali v druge zbirne centre. *Iz Trsta so nas napotili v Capovo, blizu Neaplja. Tam smo imeli svojo*

¹⁶ O zakonskih odredbah podeljevanja statusa begunca gl. Volk 2003: 43–52.

¹⁷ Gl. op. 12.

sobo in začeli boljše živeti kot v Trstu, kjer smo prebivali pri Sv. Soboti.¹⁸ Čeprav so bile življenjske razmere boljše, pa jih je motilo, ker niso poznali okolja in ljudi: *Nisem se mogla opreti na sorodnike, znance, zato smo čez 19 mesecev, na lastne stroške prišli nazaj v Trst, kjer smo prebivali pri moji teti, je pripovedovala istrska begunka.*¹⁹

Pisci člankov v *Primorskem dnevniku*²⁰ so tranzitna taborišča največkrat označevali kot središča nemorale, lenobe in zbirališče političnih oporečnikov

Blaženo življenje lenubov, polnih denarja. Denar zaslužen brez dela; denar, ki ga je plačalo ubogo ljudstvo, ki se trudi za svoj obstoj. Čim prestopiš prag enega teh taborišč, se razprši kot meburček milnice propaganda reakcionarnega tiska o tako znanih naših bratih. Očitno je, da je velika večina teh ubežnikov, ki so se politično kompromitirali in ki poskušajo zbežati pred pravično kaznijo. [PD, 11. 4. 1947]

in kot središča črnboborizijanstva in prostitucije

Ko vstopiš v občinsko šolo v Marina di Massa, kjer so namestili 212 istrskih ubežnikov, se ti zdi, kakor da se nabajaš v borovem gozdčku v Tombolu. Bujna drevesa, mnogo sence v bližini morja. Tudi tu vzdržujejo žene moške. Manjkajo samo taborišča črncev. Kljub temu vozi mnogo kamiončkov neprestano med šolo in bližnjim zavezniškim taboriščem. Vse večere se vkrčujejo ženske na majbne kamiončke in odbajajo na zabavo k ameriškim in angleškim vojakom. Možje ostanejo doma. Pripravijo večerjo in čakajo na vrnitev žena in bčera. One se vračajo proti jutru, naložene s škatlami, oblačili in cigaretami. [PD, 11. 4. 1947]

Po letu 1950, tj. po drugem večjem naselitvenem valu, je ZVU uradno pristala na stalnejše naseljevanje istrskih beguncev v Trst in njegovo neposredno okolico. Po 8. oktobru 1953, ko sta bili con A in B STO ukinjeni, pa se je italijanska vlada prek posebnih ustanov²¹ začela načrtno ukvarjati z begunci. Namen vlade in Odbora narodne osvoboditve za Istro (Comitato di Liberazione Nazionale d'Istria – CLNI²²) je namreč bil, da bi z naseljevanjem istrskih beguncev na območju ob slovenskih vaseh na Tržaškem Krasu, postopoma raznarodovali slovenski etnični prostor. Zaradi tega je CLNI zahteval, da se istrskim beguncem omogoči svobodno izbiro namestitve, vendar predvsem čim bližje obmejnemu pasu. CLNI, ki so se mu pozneje pridružile še druge organizacije in tudi Prefektura, so skrbele predvsem začasne bivalne prostore, v katerih naj bi istrski begunci živeli, dokler

¹⁸ Gl. op. 15.

¹⁹ Gl. op. 15.

²⁰ *Primorski dnevnik* je bil naklonjen vladajočemu sistemu v Jugoslaviji.

²¹ Za podroben pregled begunskih ustanov gl. Volk 1999: 78–79.

²² CLNI ni bila begunska organizacija, temveč vodstveni organ proitalijanskih sil v Istri. Njegova glavna naloga je bila skrb za proitalijanske organizacije, zasebnike in njihove pobude v Julijski krajini. Bil je nekakšen napol uradni predstavnik Italije, ki ga je financirala država in mu poverjala naloge. Od vsega začetka pa je skrbel tudi za begunce, čeprav begunci sprva niso bili njegova pglavitna skrb, vendar so z naraščanjem števila to vse bolj postajali in po Londonskem sporazumu (1954) to tudi dokončno postali [Volk 2000: 232].

se ne bi gospodarsko in socialno osamosvojili. V občinah Devin-Nabrežina, Trst in Opčinne so istrske begunce nameščali pri zasebnikih, v prehodnih taboriščih v Padričah in na Opčinah, ob robovih slovenskih vasi na Tržaškem Krasu pa so ustanovili barakarska naselja.

Po opisih je bilo v barakarskem naselju v Križu zgrajenih 22 barak (ohranile so se le tri) za približno 500 oseb. V vsaki baraki so bile nameščene po tri družine, vsaka je imela 30m² prostora.²³ Sanitarije in tuši so bili skupni v za to namenjeni baraki in za njihovo čistočo je skrbela zaposlena čistilka. Pitno vodo je bilo treba natakati iz treh pip poleg nje. Hrano so jim pripravili v skupnih menzah, največkrat en kuhan obrok dnevno, druge obroke pa so dnevno vozile humanitarne organizacije. Čep²⁴ prav o tem nerad govorim, vam moram povedati, da smo živeli precej v slabih razmerah, nama je opisoval življenje beguncem,²⁴ ki je v barakah na Opčinah živel pet let.²⁵

Moški so bili ločeni od žensk. Otroci smo bili s svojimi mamami in edina intimnost, ki je ločevala družino od družine oziroma posteljo od postelje, so bile pregrade, največkrat narejene kar iz rjub in odej. Moški so živeli še slabše. Moj oče in drugi so živeli v šotorih iz platna in pločevine, v katerih je bilo poleti blizu 40 stopinj, pozimi pa pod 10. Kasneje smo prišli živeti v biše, ki so se imenovala Villa Carsia, kjer je bila situacija že bolj sprejemljiva. Imeli smo eno sobo, ki je bila razdeljena z zaveso, na eni strani so bile postelje (pogradi) in na drugi strani je bila kubinja. Sanitarije so bile skupne. Vsako nadstropje je imelo osem sob za osem družin in dva sanitarna prostora s tušem in umivalnikom. V centru je bil skupni prostor, kjer se je pralo in sušilo perilo. Tam smo bili do leta 1959 in potem smo dobili stanovanje z dvema sobama. In potem smo bili gospodje.²⁶

Begunci so si med sabo pomagali, saj je vse doletela enaka usoda. Menili so, da navadno med njimi ni prihajalo do kraj in preteпов, saj so imeli zagotovljene različne državne podpore, ki so omogočale preživetje, nekateri pa so si, največkrat s pomočjo sorodnikov, poiskali zaposlitev. Do tatvin in fizičnega obračunavanja je po besedah istrskih beguncem prihajalo predvsem med ilegalnimi pribežniki, saj naj bi ti imeli nižji življenjski standard, ker se niso mogli zaposliti in so živeli le od pomoči humanitarnih organizacij.

Teh odtenkov pa ni zaznal pisec članka v *Primorskem dnevniku* in je vsem beguncem, poleg že navedenih lastnosti, očital tudi tatinstvo:

Na Kolonkovcu, pri Sveti Mariji Magdaleni Spodnji, v Rovtab in pri Kobcih smo večinoma manderjerji, to je pečamo se s pridelovanjem zelenjave. Ponekod pa gojimo tudi trto. Zato je naravno, da je tu zemlja v glavnem razdeljena na drobno posest in

²³ Izračuni antropologov kažejo, da človek potrebuje 10–12m² prostora [Južnič 1993: 147], čemur pa barakarska namestitve ni ustrezala.

²⁴ Gl. op. 13.

²⁵ Mnogi so v barakarskih naseljih preživeli tudi po deset let. Država jim je v primeru izselitve podelila denarno odpravnino, imenovano »podpora za prvo namestitve«. Natančni podatki so v Volk 1990: 80–92.

²⁶ Gl. op. 14.

da so med parcelami ograje. Na te ograje so se zadnje čase spravili razni begunci iz taborišča pri Sveti Soboti ter nam delajo veliko škodo. Stvar je razumljiva. Ti ljudje nimajo sredstev in se skušajo na vse načine prikopati do denarja. Precej časa so stikali po raznih luknjah in jarkih za konzervnimi skatlami, ko pa so te pošle, jim je začelo prihajati vse prav. Dokler so se omejevali na pobiranje raznih škatel, nismo imeli nič proti temu. Sedaj pa nam kradejo žico z ograj in vinogradov, raznovrstno pločevino, s katero mašimo luknje v ograjah, da ne pridejo v vrtove kokoši, kositer itd. Ponekod so se lotili celo železnih drog in jih izpulili, tako da so se ograje podrle. Nekateri begunci se opremljajo celo s škarjami za rezanje žice. Pri tem še pomendrajemo zelenjavo in povzročajo tako dvojno škodo. Vse to seveda prodajajo, zato ni čuda, da poberejo čim več mogoče. Proti tem vsi manderjerji in kmetje protestiramo ter zabtevamo od oblasti, da beguncem prepovedo ta posel oziroma da policaji, ki jih prav gotovo ne primanjkuje, to pustošenje preprečijo. [PD, 24. 11. 1951]

Ko sva pripadnico slovenske manjšine na Tržaškem Krasu²⁷ spraševali, kako je sprejemala vse večje število beguncev iz Istre, je odgovorila:

Moram rečt po pravici, da mi takrat nismo bli ravno navdušeni ... Zakaj? Zato, ker oni so bli privilegirani v vseh ozirih. Kar se tiče dela, kar se tiče stanovanj ... končno takrat se nam je zdelo, saj ne bom rekla, da je blo v resnici taku, da imajo več pravic, kakor mi, ki smo tukaj rojeni. Tak vtis smo imeli mi.

Tudi mnogi intervjuvani istrski begunci so poudarjali, da so bili v prvih letih naselitve na nova dodeljena območja trn v peti mnogih domačinov.

Zmerjali so nas za fašiste! Celo dojenčki so bili fašisti! Moji starši, ki so se odselili v Italijo 3. 3. 1947, pritiskov in zmerjanj domačinov za fašiste niso več zdržali in so zato, takoj ko so tudi imeli možnost, prišli nazaj v Istro.²⁸

V bistvi smo bili in smo še vedno dvakrat označeni. Enkrat s strani Slovencev, kot fašisti, in drugič s strani Italijanov, kot komunisti in privrženci titinskega režima. Vse to pa je velika laž, ker Istran ni bil nikoli fašist, temveč je veliko pripomogel pri NOB. Pa tudi komunist ni bil, ker je ravno zaradi tega zapustil Jugoslavijo.²⁹

Italijanska vlada se na nelagodja med ljudmi ni ozirala in je prihod vse večjega števila beguncev v svojo državo razumela kot nevarnost in priložnost hkrati.

Nevarnost zato, ker bi v primeru, da bi »mati Italija« ne poskrbela zanje v skladu z danimi obljubami, ti begunci labko postali množica nezadovoljnejšev, ki bi obrnila hrbet »mater« in se oklenila levičarskih in/ali »protiitalijanskih« (independentistov v STO) sil oziroma nostalgikov prejšnjega režima. Obenem pa so bili priložnost, ker bi labko iz njih, z izpopolnjevanjem danih obljub o posebni skrbi zanje, naredili

²⁷ Gostilničarka, rojena leta 1928 v Šempolaju, kjer tudi živi.

²⁸ Upokojena uslužbenka, rojena 1923 v Izoli. Izolo je zapustila leta 1947, zdaj živi v Naselju Sv. Mavra.

²⁹ Gl. op. 14.

najodločnejše podpornike vladnih strank, v coni A STO pa enega nosilnih stebrov proitalijanskega tabora. [Volk 2000: 232]

Tako je bil politični interes italijanske vlade prek CLNI sprejemati priseljence na svoja ozemlja, jim podeliti status begunca, pri čemer je po pripovedovanju³⁰ zadostovala že ustna izjava, *da smo Istro zapustili zaradi političnih razlogov. Takrat se je moglo taku reči. To so znali vsi, zato ker takrat jih je šlo tako grozno veliko.*³¹

Italijanska vlada je istrske begunce s podelitvijo državljskih pravic in dolžnosti spodbujala k vključevanju v italijansko družbo. Ponudila jim je pravico do državljanstva, do državne zaščite, do podpor in ugodnosti v obliki pravice do dela, do svobodnega gibanja v državnih mejah in izobraževanja in hkrati pravico do stalne naselitve.

V interesu države, CLNI in Ustanove za pomoč beguncem iz Istre in Dalmacije (UPBJKD)³² je bilo, da bi čim prej začeli uresničevati načrt graditve stalnih begunskih naselij, za kar so bila potrebna vedno nova denarna sredstva in dodatni zakoni, s katerimi je država pridobivala gradbena zemljišča. *Primorski dnevnik* je aktivnosti komentiral takole:

Organizacija 'Ente tre Venezie' je bila ustanova, ki je v času fašizma odkupovala slovenska zemljišča na izseljenih dražbah. S tem denarjem naj bi pripravili zemljišča za istrske begunce, zgradili celotna naselja in razne naprave za ribiče. Ta zemljišča in ribiške naprave bodo postale po 30 oziroma 25 letih last oseb, ki jih bodo zasedle, in sicer na način dolgoročnega plačevanja vrednosti vloženega denarja za gradnjo nepremičnin in premičnin. [PD, 28. 12. 1954]

Leta 1955 so se po poročanju istega dnevnika pojavile zamisli o graditvi novih stanovanj v t. i. naseljih/*borgib*³³ pri Lazaretu, pri Štivanu (Sv. Marko), pri Proseku (Naselje sv. Nazarija), v Sesljanu (Naselje sv. Mavra), v Trstu (v bližini sv. Andreja), v njegovi okolici pa Naselje sv. Jurija, Naselje sv. Servula in Naselje sv. Sergeja.

Druga naselja, ki so jih oblasti ravno tako zgradile za istrske begunce, pa so nastala ob nekdanjih begunskih taboriščih ali barakarskih naseljih, npr. v Križu Naselje sv. Kvirika in Julite ter na Opčinah Naselje sv. Pelegrina (pozneje poimenovano tudi Campo Romano) in Naselje Villa Carsia. S temi naselji je tako vsaka slovenska vas dobila svojega begunskega dvojnika, Opčine pa celo dva.

V Križu, kjer se begunsko naselje razprostira na levi strani deželne ceste Prosek–Nabrežina, je bilo najprej naselje lesenih barak, danes pa je to urejeno blokovsko naselje³⁴

³⁰ Kuhinjska pomočnica, rojena 1946 v Piranu. Piran je zapustila leta 1961, zdaj živi v Trstu.

³¹ Izjava istrske begunke je zapisana v narečni obliki, ker je bil jezik pogovora izjemoma slovenski.

³² Organizacija je v sodelovanju z drugimi begunskimi organizacijami skrbela za različne begunske ugodnosti (poklicne izobraževalne tečaje, gradnjo poslovnih in trgovskih prostorov v begunskih centrih, ustanavljala je begunska podjetja in naselja, skrbela za izvajanje zakona o obveznem zaposlovanju beguncev ipd.).

³³ Uporabljava slovenska imena naselij.

³⁴ Bloki so različnih velikosti z dvo- ali trosobnimi stanovanji kuhinjo in kopalnico. Pri naselitvi so bila stanovanja opremljena z električno in vodovodno napeljavo, medtem ko so za telefon in ogrevanje morali poskrbeti sami. Nekateri bloki imajo skupna dvorišča urejena v manjše vrtove.

s cerkvijo, trgovino, barom in gostilno. Blokovsko naselje se razlikuje od vasi Križ, kjer poleg nekaterih modernističnih gradenj iz zadnjih let še danes prevladujejo ozke ulice, z večjim trgom in vaškim vodnjakom na sredi. Trg obkrožajo srednje velike domačije zaprtega tipa s značilnimi kraškimi portalom, zaprtim dvoriščem (borjačem) in dvonadstropnim stanovanjskim delom ter strnjene hiše brez značilnih zaprtih dvorišč. Begunsko naselje se je kazalo kot tujek v okolju, sprva zaradi stavbne arhitekture, predvsem pa ker so v njem večinoma živeli le istrski begunci. Po pisanju v *Primorskem dnevniku* so se med pripadniki slovenske manjšine pojavljala negodovanja zaradi prednosti in ugodnosti, ki so jih imeli istrski begunci pri pridobitvi stanovanja, medtem ko so drugi državljani morali čakati na novo stanovanje več let.

Če bi bilo v Trstu stanovanjsko vprašanje rešeno, če ne bi pri vodstvu IACP (Avtonomni zavod za ljudske hiše) ležalo okoli 7.000 prošelj tržaških beguncev, ki prosijo in zabtevajo primerno stanovanje, če bi imele v Trstu vse družine, ki so izgubile svoja stanovanja v času vojne, že novo bivališče in če bi končno v Silosu³⁵ prebivale le družine ezulov, potem bi to skrb za ezule že razumeli. Tako pa je ta skrb za ezule le nova krivica na račun vseh tistih tržaških družin, ki zaman čakajo na stanovanje.
[PD, 3. 10. 1952]

Poleg tega pa so bila begunska naselja zgrajena na razlašeni, večinoma slovenski srenjski zemlji, pri čemer je bilo po mnenju informatorjev storjenih veliko spornih in neopravičljivih ukrepov italijanske vlade. Nasprotovanje lokalne oblasti in prebivalstva nam nazorno predstavlja dogodek, ko je po pripovedovanju slovenskih informatorjev (nanj naju niso opozorili informatorji iz vrst istrskih beguncev) v občini Devin-Nabrežina italijanska oblast zaradi nestrinjanja tamkajšnjega župana z graditvijo Naselja sv. Maver³⁶ le-tega za en dan »odstavila«, tako da je pršu komisar, je podpisal gradbeno dovoljenje, pou urce, sej ni treba zadosti, da podpiše, in je šou ... Za pou urce je bil spet stari župan, župana niso mogli za stalno odstaviti, je bil izvoljen od ljudi.

Z novim Naseljem sv. Maver je Sesljan kot nekdanj najmanjše naselje v občini Devin-Nabrežina, z nekaj deset hišami, bencinsko črpalko, trgovinama in gostilnama, postalo največje naselje v občini. Leta 1931 je bilo v Sesljanu 333 prebivalcev, dvajset let kasneje 413 in od teh je bila okrog polovica Italijanov. Ob naslednjem ljudskem štetju (1961) pa se je prebivalstvo podvojilo, prav zaradi gradnje begunskega naselja sv. Mavra, je nastale razmere opisala slovenska informator-ka.³⁷ Tako so v večini naselij avtohtoni domačini, Slovenci, postali manjšina, ki je predstavljala tretjino vsega prebivalstva.³⁸ K naraščanju naselja niso pripomogli le istrski begunci,

³⁵ Nekdanje skladišče za žito, last železnice ob glavnem trgu v Trstu, ki so ga po drugi svetovni vojni preuredili v tranzitno taborišče.

³⁶ O uradnih zapisih o sporu med županom, občinskim svetom in predstavniki italijanske oblasti gl. Volk 2003: 271.

³⁷ Učiteljica, rojena 1950 v Sesljanu, kjer tudi živi.

³⁸ Upadu prebivalstva je prispevalo tudi dejstvo, da se je zaradi neperspektivnih gospodarskih razmer po drugi svetovni vojni veliko Slovencev s Tržaškega Krasa odselilo v čezoceanske dežele [gl. Kalc 2002]. Po pripovedovanju slovenske učiteljice se je število učencev v razredu slovenske šole v Sesljanu zmanjšalo s 50 na 12–15 otrok.

temveč tudi Tržačani, ki so se po drugi svetovni vojni iz Trsta naseljevali v tržaško zaledje. Poleg tega pa je Sesljan postal tudi priljubljeno turistično središče s številnimi manjšimi hoteli.

Italijanska vlada si je na eni strani prizadevala, da bi naselja zgradila ob slovenskih vasesh in jih s tem nacionalizirala, po drugi se je trudila, da bi bila čim bolj samozadostna in njihovim prebivalcem ne bi bilo treba iskati povezav z okoliškim prebivalstvom. Tako jih je opremljala z družabnimi, gospodarskimi in verskimi prostori. *Ko sem se jaz preselila v begunsko Naselje sv. Maver blizu Sesljana, leta 1966, smo imeli prav vse, kar smo potrebovali za življenje. Takrat sta bili tu dve trgovini osnovnih potrebščin, frizerka, mesnica, trafika za časopis, trgovina z električnimi aparati, je naštevata begunka iz Naselja sv. Maver.*³⁹

Glavni namen vlade je bil po mnenju nekdanjega predsednika društva istrskih beguncev

delati na ločitvi, saj je lažje prejeti volilne glasove v razdvojenem svetu... Bolj kot so bili ljudje zaprti, lažje je bilo obdržati mejo. Na zaprtosti in ločenosti je delalo veliko ljudi. Redki pa so delali na kulturi medsebojnega dialoga, da bi premagali nasprotja, stereotipe, ignoranco, nepoznavanja jezika, kulture... Ljudje so se preprosto ignorirali in se zaprli v svoj svet, saj je bil zunaj njih svet tujcev. Če se pa ta dva svetova nista srečala, se nista, ker to nista želeli obe strani. Žal je kljub vse večjim prizadevanjem še vedno veliko Istranov, ki si ne želijo obiskati svojih domačih krajev ali spiti kavo s Slovencem.

Tudi drugi istrski begunci so poudarjali, da niso bili toliko v stikih z domačini, so pa v naselju, največkrat v bloku, med sabo spletki dobre vezi. Tu so se in se še vedno počutili varne, kar kaže navada, da podnevi puščajo ključke na zunanji strani vhodnih vrat. Več najinih sogovornikov je kot znak dobrih medsosedskih odnosov in zaupanja navedlo, da ključke njihovih stanovanj hranijo bližnji sosedje. Stike ohranjajo z obiski, klepeti ob kavi, v posamičnih primerih pa so stiki prerasli v takšne vezi, da so sosedje prevzeli vlogo birmanških botrov, kar je (bila) običajno domena sorodnikov.

Z bonifikacijo in kmetijsko spremembo zemljiških posesti država ni poskrbela zgolj za naseljevanje istrskih beguncev, temveč tudi za njihovo ugodnejše zaposlovanje. Vizija CLNI je bila, da istrskim beguncem omogoči takšno zaposlitev, ki naj bi bila vsaj sorodna prejšnji. Ker so bile njihove glavne gospodarske dejavnosti pred odhodom predvsem kmetijstvo, ribištvo, obrt in trgovina, so nameravali zgraditi taka naselja, kjer bi imeli prebivalci možnost nadaljevati svoje gospodarske dejavnosti. Za ribiče je bila sprva načrtovana naselitev v Trstu, ker pa je v mestu primanjkovalo stanovanj in ker so majhna ribiška pristanišča in naprave že uporabljali krajevni ribiči, so begunce – ribiče po letu 1953 naseljevali v novih, za ribištvo opremljenih naseljih.⁴⁰ V Križu, kjer so domačini opustili ribištvo in gojenje školjk zaradi visokih davkov, je država to dejavnost ugodno prodala beguncem –

³⁹ Gl. op. 28.

⁴⁰ Npr. Ribiško naselje blizu Devina, Naselje sv. Kristofa in Naselje sv. Petra (obe pri Miljah).

ribičem. Za mornarje in odvisne delavce, ki so bili v Istri v glavnem zaposleni v tovarnah za predelavo rib, je CLNI predvidel vladno pomoč v obliki dolgoročnih brezobrestnih posojil. Drugim brezposelnim beguncem pa je italijanska vlada zagotovila zaposlitev v javnem sektorju in državnih tovarnah, večinoma ustanovljenih v okviru begunskih naselij. S tem so dosledno izvajali zakon o zaposlovanju istrskih beguncev (1958), po katerem je bil zanje vedno rezerviran določen odstotek delovnih mest.⁴¹

Že leta 1949 so s posebnim zakonskim odlokom začasnega predsednika države istrski begunci dobili ugodnosti in podpore, kot so jih bili deležni vojni veterani. Omogočili so jim začasno denarno podporo, možnost ponovnega sprejema v službo pri državnih ustanovah in upravah, koncesionarnih prevoznih dejavnostih ter zasebnikih, pravico do posebnih stanovanj, možnost poklicnega izobraževanja in štipendiranja. Leta 1961 je obrambni minister Andreotti begunce in sinove beguncev oprostil služenja vojaščine, pozneje pa so jim »podarili« sedem let plačanih dajatev v primeru predčasne upokojitve in begunske srednješolske dijak oprostil plačevanja šolskih prispevkov.

Prav zaradi teh ugodnosti, ki jim jih je naklonila država, je bilo velikokrat poudarjeno, da se danes dogaja, da morajo na uradu za delo stati v vrsti domačini, medtem ko so razni *fedelissimi dalla prima ora* na dobrih službenih mestih in odločajo o njihovi usodi [PD, 2. 2. 1952]. Izkušnja informatorke,⁴² predstavnice slovenske manjšine, je bila naslednja:

Jaz se spominjam, da takrat po vojski ni blo dela, vsi smo iskali za stalno službo in mož je napravil prošnjo za železnico. In ker ni blo odgovora na njegovo prošnjo, ali bo sprejet, me je prosil, da bi šla pogledat na urad za zaposlitev, kako je ta prošnja ... In kadar pridem gor, me je najprej uradnik vprašal »È ezule?« in jaz sem rekla da ne. In sem videla, da sta bla dva kupa. Kadar je začel iskat, ni iskal tam, kamor so bli ezule, ma je iskal na drugem kraju in tam je vse ostalo ... In je blo dosti takih primerov.

5. LOČEVANJE ISTRSKIH BEGUNCEV

Glavni cilj italijanske vlade pri reševanju begunskega vprašanja je bil, da bi se istrski begunci organizirali po občinah, iz katerih so prišli.⁴³ Njihove dejavnosti bi obsegale in usmerjale različna srečanja, shode in ohranjale tradicionalne istrske praznike in svečanosti.

⁴¹ O zakonih zaposlovanja beguncev gl. Volk 1999: 82, 92.

⁴² Gospodinja, rojena 1930 v Križu, kjer živi še danes.

⁴³ Pri etničnih skupinah in skupnostih, posebej tistih, ki se pri množičnih migracijah spoprijemajo z dramatičnimi družbeno-ekonomskimi spremembami, za katere jih njihova zgodovina ni pripravila, je problem prilagoditve novemu okolju še opaznejši in težavnejši [Hobsbawm 1993: 198]. V stikih s prebivalstvom novega okolja se prišleki počutijo ogrožene in se zato gibajo in živijo v krogu svoje skupine; z novim okoljem se sprva ne identificirajo, temveč svojo kolektivno identiteto krepijo z nostalgijo po zapuščenih krajih.

Na tej podlagi so želeli ohraniti zavest o pripadnosti posebni skupnosti⁴⁴ in to povezati s katolištvom in tradicionalnimi vrednotami.

Eden izmed elementov povezovanja skupnosti,⁴⁵ ki so ga poudarili istrski begunci, je bil ohranjanje čaščenja istih krščanskih svetnikov, ki so jih poznali v Istri; po njih so poimenovali naselja,⁴⁶ jim posvečali cerkve⁴⁷ in ob godovanjih pripravili cerkvena praznovanja. Ob enaki veroizpovedi so bila podobna praznovanja poznana tudi med slovensko manjšino, vendar so bila vezana na zavetnike njihovih cerkva, istrske begunce pa je povezovalo čaščenje svetnikov z Istre. Ob teh priložnostih so na praznovanje godov istrskih zavetnikov prihajali farani iz naselja, prišli pa so tudi iz sosednjih begunskih naselij, še posebno tisti, ki so v svojem domačem kraju v Istri praznovali istega svetnika. *Vsak je praznoval v svoji družini. Takoj po preselitvi je bilo težko praznovati, vendar ko so se ljudje bolj povezali, so praznovali god svetnika iz kraja, od koder so se odselili. Pripravili so skupna praznovanja po celi Italiji.*

Zato je bil primarni interes ustvariti istrskim beguncem namenjeno cerkveno okolje z župnijo in pritegniti prebivalstvo iz naselja, ki je sicer zahajalo k obredom v slovenske cerkve, saj je bila praksa, da je bilo do koncila leta 1963 maševanje v latinščini, le petje in pridiga sta bili v jeziku okolja.

Vidno vlogo pri tem segmentu ločevanja/vključevanja so imeli tudi duhovniki. Nekateri so svoje krščansko poslanstvo razumeli kot pomoč pri združevanju in medsebojnem spoznavanju različnih izročil in vložili veliko truda, da bi prav s skupnimi cerkvenimi praznovanji premagali ločenost.

*Na Opčinah smo imeli dobrega župnika, zato je bilo tu drugače kot v drugih krajih. Tukaj smo imeli župnika, ki je kljub ločenosti, poskušal imeti stike z obema svetovima. Nekatere cerkvene obrede smo imeli skupne, skupen je bil tudi verouk. To je prispevalo k povezavi skupnosti, kar je vsekakor pozitiven znak. Druge se to ni zgodilo, druge so vztrajali na razlikah in so zato skupnosti ostale zaprte.*⁴⁸

Pri ohranjanju cerkvene tradicije in posredno pri ohranjanju zavesti o pripadnosti posebni skupini je po mnenju ljudi veliko pripomogel tržaški škof, msg. Anton Santin, saj se je zavzemal za graditev, posvetitve in imenovanja cerkva v begunskih naseljih in zgraditev svetišča na Monte Grisi med Prosekom in Opčinami. Cerkev na griču Vejna mogočno

⁴⁴ Vsaka skupnost za obstoj lastne skupinske identitete potrebuje in uveljavlja različne mehanizme, ki jo vzdržujejo in dodatno utrjujejo. Tako si zagotavlja kontinuiteto obstoječega sistema vrednot, skupne etnične pripadnosti in lojalnosti, pri čemer imajo velik pomen simboli, rituali, miti, legende in idoli.

⁴⁵ Verska identiteta, ki se izraža v verskih manifestacijah, je lahko temeljna in izhodiščna pri etničnem opredeljevanju oziroma razločevanju. Za ohranjanje so poleg simbolov in simbolnih poimenovanj pomembni tudi rituali v smislu rednih, ponavljajočih se praks [Južnič 1993: 230].

⁴⁶ Govorniki so ob odprtju novih naselij večkrat poudarjali, da so s temi naselji nameravali v 'izgnanstvu' obnoviti istrska mesteca [Volk 2003: 250].

⁴⁷ Za zgled naj navedeva Naselje sv. Mavra pri Sesljanu, kjer je zavetnik cerkve sv. Maver, enako kakor v Izoli, Naselje sv. Kirika in Julite v Križu ima ista zavetnika kakor Vižinjan, v Naselju sv. Nazarija pri Proseku je zavetnik isti kakor v Kopru.

⁴⁸ Gl. op. 14.

dominira Trstu, Istri in zaledju, predstavljala naj bi središče vseh Istranov sveta; bila naj bi »svetilnik krščanstva« ob svetu, ki je bil ateističen in komunističen. Čeprav naj bi bila na željo tržaškega škofa Santina njena zavetnica Marija Kraljica Istranov, je te načrte preprečil msg. Jakob Ukmar, ki je uspel prepričati papeža Janeza XXIII., da jo je leta 1959 blagoslovil kot simbol enotnosti in poimenoval Cerkev Marije Kraljice sveta.⁴⁹ Zanimivo je, da informatorji iz vrst istrskih beguncev niso posebej podarjali Monte Grisa kot središča njihove cerkvene dejavnosti, temveč so bili bolj navezani na cerkve v naseljih, kjer so prebivali. Po drugi strani pa sva med napisi na cerkvenih klopih med zakupniki klopi lahko prebrali napis *Izolani*, kar pomeni, da se za zakup klopi niso odločali le posamezniki, temveč da se je zbrala skupina ljudi, ki se jim je zdelo potrebno zapisati svojo navzočnost – lahko da samo začasno in lahko tudi zgolj simbolno. Pripadniki slovenske manjšine pa so prav to cerkev imeli za središče, zgrajeno s prispevki istrskih beguncev, ki jih tudi versko združuje. Sami so Monte Grisi poznali zgolj kot izletniško točko, zanimivo zaradi moderne sakralne arhitekture, ne pa kot cerkev, kjer bi se udeleževali cerkvenih obredov.

ŠOLSTVO KOT MEHANIZEM LOČEVANJA

Na območju Tržaškega Krasa je bil v šolah proces vcepljanja enonacionalne, izključno italijanske identitete izredno močan in tudi kritiziran predvsem s strani Slovencev že v času fašizma. Z določitvijo dvojezičnih območij po drugi svetovni vojni je postala šola pomembno subtilno orodje za uvajanje tako italijanske kot tudi jugoslovanske državne ideologije. Proces uvajanja italijanskih šol na Tržaškem Krasu je bil toliko opaznejši, saj so po nekaterih prej izključno slovenskih krajih v okviru slovenskih šol nastajale samostojne italijanske šole, pa čeprav za majhno število otrok (npr. v Križu za 13). Položaj je zabeležil tudi *Primorski dnevnik*:

Ti nesrečni esuli so za Tržačane res nepotrebno zlo. Res da so si mnogi v mestu že kar lepo uredili svoje življenje, kakor da bi mislili ostati pri nas za vse večne čase, mnogi pa so reveži, ki vzbujajo usmiljenje, posebno ko pomisliš na tisto taborišče pri Sv. Soboti, ki je pravo leglo nezdravega moralnega in telesnega življenja. Sicer pa, »doma bi ostal, pa bi bil zdrav,« pravi ljudski pregovor. Pa naj bi bilo njihovo življenje kakršnokoli, sami so si ga izbrali in sami naj ga prenašajo. Ne bi se menili dosti zanje, če ne bi zaradi njih trpeli sami. Ne bomo govorili o stanovanjih, ki so jih za njih v tržaški občini gradili, ne o službah, v katere so se vrinili, namesto da bi v njih služili vsakdanji krub domačini. Prav tisti od Sv. Sobote tudi gostujejo v slovenski šoli pri Sv. Ani, kjer imajo pouk tudi razni ruski, madžarski, bolgarski in drugi begunski otroci. Že lani so imeli v že tako tesni slovenski šoli popoldanski pouk. Prav

⁴⁹ Zamisel o zgraditvi narodnega svetišča, posvečenega Materi in kraljici Mariji, se je pojavila leta 1948, vendar svetišče šele od leta 1965 služi svojim liturgičnim namenom.

zaradi njih je bila šola med letom kar petkrat zaprta zaradi razkužitev, ker so ti begunski otroci prinesli nalezljive bolezni. Tudi letos so slovensko šolo zasedli v dopoldanskib urab, razširile pa so se tudi govorice, da mislijo imeti dva razreda v dopoldanskib urab. Starši so zaradi tega silno ogorčeni in seveda protestirajo, ker ne žele, da bi njihovi otroci prišli v dotiko z onimi iz taborišča. Priliko imajo videti in slišati, kako je mladina pokvarjena, ker živi pač v taborišču, kjer ni o morali ne duba ne sluba. Prav bi bilo, da bi šolska uprava stvar dobro premislila, preden bi namestila tudi v dopoldanskib urab begunske otroke, saj mora vendarle skrbeti predusem za domačine in za njihovo dobro. [PD, 14. 10. 1951]

Italijanska država se je zavedala, da je šola ključni mehanizem pri ustvarjanju nove narodnostne identitete in državne lojalnosti, zato je pri drugi generaciji istrskih beguncev načrtno favorizirala italijanski jezik⁵⁰ in italijanstvo. S tem je lahko začela oblikovati novo identiteto, ki se ni več nostalgичno sklicevala na istrske korenine, temveč je jemala vzore iz italijanskega okolja. Na drugi strani pa je slovenska manjšina prek šole uveljavljala svojo vizijo jezikovne in nacionalne politike, ki se je oddaljevala od italijanskega okolja. S tem je dodatno pripomogla, da se je slovenska skupnost zapirala v svoj svet z močno poudarjeno slovensko identiteto in slovenskim jezikom. Člani skupine so med seboj komunicirali v svojem jeziku, v stikih z drugo skupino pa je bil jezik komunikacije italijanski, saj, kakor je opazila ena izmed istrskih begunk⁵¹: *Vsi govorijo italijansko! Z nami vedno govorijo v italijansčini, ker ne razumem slovensko.*

6. POSTOPNO ZBLIŽEVANJE

Informatorka iz slovenske manjšine⁵² se spominja, da so prve stike z istrskimi begunci navezovali med praznovanji, in tako opiše njihove stike:

Na primer, pred leti se spominjam ... tudi mi, slovenska manjšina, smo zabajali k njem na ribe. Vele v začetku je imela ena družina markezan, kjer so bili trije bratje, prvi so oni začeli delat ribe na šagri, potem so vidli ... po poklicu so bili ribiči. So vidli, da to gre, in so rekli, zakaj ne bi odprli restavracijo, so odprli restavracijo in mi smo zabajali k njem. In na primer za osmi marec so žene z Villaggia⁵³ prišle k nam v gostilno ... Ma ja, stiki so bili zmeraj. Samo tisti ta prvi odnos ... Ma ne da bi bilo sovraštvo ... Mi po vojski smo bili v enem drugem dubu, to ni bilo kar tku labko sprejet.

⁵⁰ Kakor piše Ferrarijeva v knjigi *Storia di un esodo*, je 'občevalni jezik' predstavljal glavni temelj pri opredeljevanju italijanske narodnosti [Colummi in Ferrari 1980: 235], zato so morali uporabljati izključno italijansčino, kar so potrjevali tudi informatorji.

⁵¹ Gospodinja, rojena v Piranu leta 1928. Piran je zapustila leta 1954, danes živi v naselju Sv. Kiriške in Julijete v Križu.

⁵² Gl. op. 27.

⁵³ Skrajšano ime za italijansko poimenovanje Ribiškega naselja pri Štivanu.

Sčasoma je do stikov prihajalo predvsem med drugo generacijo istrskih beguncev in slovenske manjšine. Srečevali so se na vlakih, avtobusih za v Trst, na obali, v barih in diskotekah. Nelagodja staršev so med mlajšo generacijo zginjala, sklepala so se prijateljstva, vнемale so se ljubezni, ki so včasih pripeljale do zakona.

Tudi informator iz Ribiškega naselja⁵⁴ je poudaril

V začetku je bilo nesoglasje, ampak po vseh teh letih, ko živim tukaj, ni več tako. Hiše danes kupujejo tudi Slovenci. Danes ni več sovraštva med nami in Slovenci, ampak na začetku je bilo. Poleg tega pa smo bili jezni na italijansko vlado, ker nas je prodala.

Tudi informatorka iz Naselja sv. Mavra je za nesoglasje med domačini in begunci krivila politiko – saj ljudje niso nesramni, če ni vmes politike.

Nekdanji predsednik istrskega krožka, organizacije, ki se je uprla narodnostni nestrpnosti poudarja:

Jaz sem se trudil, da bi povezal ta dva svetova, da bi postavil mostove med tema svetovoma. Je bilo težko delo in še vedno je, ker je težko razumeti vzroke drugih. Vsi so prepričani, da je edina resnica njihova resnica. Da je edini pravilni spomin njihov spomin. Mislim, da je treba imeti spoštovanje do spomina drugih in razumeti vzroke drugih. Drugače se ne da narediti korakov naprej.

7. SKLEP

Naseljevanje istrskih beguncev v petdesetih in šestdesetih letih na Tržaški Kras je izzvalo različna občutja in reagiranja tako med na novo nastalo slovensko manjšino kakor tudi v političnih krogih; vladajoče desničarske stranke so spodbujale naseljevanje istrskih beguncev na krajih, kjer sicer ne bi bile deležne tako ugodnih volilnih izidov, saj so si na ta način nabirale zveste glasove za zmago. Po drugi strani pa je vlada z načrtno politiko gradnje obroča avtonomnih naselij okoli Trsta, kjer ljudem za zadovoljevanje osnovnih potreb ni bilo treba zapuščati naselja, vzdrževala odmaknjenost istrskih beguncev in strigla niti sodelovanja, ki bi se sicer lahko spletle med ljudmi. Ali z besedami informatorja:⁵⁵

Mnogi Istrani so se ob naselitvi 'zaprli' v svoj svet, ki ga je predstavljalo begunsko naselje. Saj kdor je prišel iz Istre – komunističnega sveta, se je ponovno znašel v enakem svetu, kjer so živeli Slovenci – komunisti. Tako je večina beguncev doživljala slovenski svet kot ne-prijateljski, sovražni svet. Po drugi strani pa so Slovenci ravno tako videli svet Istranov kot svet ne-prijateljev. Zato se med seboj, vsaj v začetnih letih, nismo družili, temveč živeli povsem ločeno.

⁵⁴ Gl. op. 13.

⁵⁵ Gl. op. 14.

Očitki, ki jih lahko preberemo v *Primorskem dnevniku*, so bili predvsem, da jim istrski begunci kradejo delo, službe, da so prehodna taborišča središča črnoborzijsanstva in nemorale, očitajo jim prostitucijo in tatinstvo. Pripadniki slovenske manjšine so jih označevali kot krivce za nastalo gospodarsko in socialno krizo, nekateri so jih zmerjali s fašisti. V takem ozračju so se končala šestdeseta leta.

Razmere ob koncu 60. let predstavlja sociološka raziskava *Tržačani, Slovenci in begunci* [Sivini 1970], ki analizira neenakosti in etnične predsodke med omenjenimi skupinami. Anketirancem iz treh etničnih skupin⁵⁶ so predložili seznam enajstih alternativnih lastnosti za opredeljevanje tipičnega predstavnika drugih dveh skupin. Najsplošnejše značilnosti, s katerimi so istrski begunci označili pripadnika slovenske manjšine, so bile v naslednjem zaporedju: zaprt vase, sebičen, napadalen, avtoritativen, konservativen, ambiciozen in anti-patičen. Slovenci pa tipičnega istrskega begunca *obtožujejo, da je sebičen, konservativen, zaprt vase, avtoritativen, agresiven – in tako prevračajo nanj skoraj vse tiste negativne lastnosti, ki jih je tipičen Slovenec dobil od beguncev*. Vse stereotipne oznake za istrskega begunca nakazujejo na lik tekmeča, ki si prizadeva iz *begunca, sicer skromnega, a zavidanega 'družbenega plezalca'*, iz *'konfiriranca' iz begunskih taborišč predmestja Krasa* [Sivini 1970: 745] s pomočjo političnih in finančnih podpor družbeno integrirati.

Danes pa je iz pogovorov s slovensko manjšin razbrati, da se natihoma še vedno jezijo na bonitetne točke, ki jih uveljavljajo pri prijavi za pokojnino, pri pridobitvi zaposlitve ali stanovanja⁵⁷ in ki jih prinaša dejstvo, da so istrski begunci ali pa njihovi potomci. Pripadniki slovenske manjšine naselja istrskih beguncev še vedno imenujejo *tista naselja* in jih šele nato, ko opazijo zmeden pogled spraševalca, dopolnijo z uradnim imenom v italijanščini. Med obema stranema tako na področju komuniciranja in navezovanja stikov preži neka ignoranca. Za zgled naj navedeva, da istrski begunci ne sodelujejo pri vaških prireditvah (primer openskega pustnega karnevala), in o tem je eden izmed informatorjev⁵⁸ dejal:

Poskušali smo tudi povezati podobne šege in navade. Pripravili smo predstavitev praznika kolin. In smo ugotovili, da je slovenska tradicija in tradicija Istranov podobna. Tudi brana je podobna. Vsi živimo na območju med morjem in Krasom ... Zapomnite si, če se ta dva svetova nista srečala, se nista, ker obe strani tega nista želeli. Ločenost, zaprtost je prihajala iz obeh svetov.

Ugotavlja tudi, da *ni bilo primerov fizičnega nasilja. Prisotno je bilo le verbalno nasilje*. Naj za ponazorilo te izjave navedeva zbadljivko, ki se je je spomnila pripadnica slovenske manjšine⁵⁹ iz otroških let, vendar je poudarila, da se kakšnega gneva ob petju te zbadljivke ne spominja.

⁵⁶ G. Sivini pripadnost etnični skupni utemeljuje na podlagi skupnih lastnosti kot so verska pripadnost, rasni izvor, utemeljen na fizičnih karakteristikah (!), narodnostni izvor, jezik in kulturne tradicije. Dopusča pa tudi možnost, da lahko posameznih hkrati pripada več etničnim skupinam hkrati.

⁵⁷ Do danes se je določeno število istrskih beguncev ali pa njihovih potomcev odselilo, tako da stanovanja lahko kupijo tudi drugi italijanski državljani in tudi slovenska manjšina, mnoga pa so preuredili v t. i. socialna stanovanja ali v varovana stanovanja za starejše občane.

⁵⁸ Gl. op. 14.

⁵⁹ Gl. op. 37.

*Xe piu esuli qua
Cbe formigole in terra
I ne ruba lavor
I ne ruba quartier
Qua xe terra straniera.*

*Tu je več ezulov
kot mravelj v zemlji,
nam kradejo delo,
nam kradejo biše,
tukaj je tuja dežela.*

Druga informatorka⁶⁰, ki zbadljivke ni poznala, pa je komentirala: *Ma tisti, ki je to zapel, je začutu to. Ma potle to so tisti ljudje, ki se jim dopade nardet tiste za bec. V vsakem becu je tudi resnica.*

Večina stereotipov predre na dan skozi šale, ki na specifičen način poudarjajo skupinsko identiteto. To zasledimo tudi v starejših šalah iz tržaške okolice, kjer so Istrani označeni sicer kot skromni, vendar pa zaradi želje po blaginji tudi kot neusmiljeni varuhi svojega premoženja in zelo skopuški, *škrt* ljudje [prim. Danese in Santin 1997], v novejših pa je Istran predstavljen kot nespreten stanovalec v bloku, ki ne pozna novejših infrastrukturnih in pohištvenih pridobitev (ne zna uporabljati rolet, stranišča, dvigala ipd.).⁶¹ Tematsko sorodni ali celo enaki vici se pojavljajo po vsej Sloveniji,⁶² le da imata v njih glavno vlogo Mujo in Haso, priseljence iz bivše jugoslovanske republike Bosne in Hercegovine. Vsak vic izraža agresijo, *saj je agresivnost bistvo vica. V vicu naj bi šlo za odkrito napadalnost do avtoritet in drugih, predvsem drugačnih ljudi in do drugih etnij in narodov* [Terseglav 2002: 62]. Vendar se mora na koncu vedno pokazati, da je naš »jaz« superiornejši od »drugih«. S tem, ko so istrski begunci v šalah še vedno označeni kot inferiorni, slovenska manjšina sebe na lestvi ci družbene hierarhije uvršča višje.

Kljub ločenosti, ki sta jo poudarjali in gojili obe strani, so posamezniki, predvsem iz vrst duhovnikov, bili sposobni preseči predsodke in obtoževanja, čeprav le za krajši čas službovanja na tem območju. Mlajše generacije na zadržanost staršev pozabljajo, saj v večini primerov med otroki in vnuki prvih izseljencev in domačini ni čutiti večjih nestrpnosti. V Križu so nekdanjo gostilno istrskih beguncev preuredili v klub za mladino, kjer se srečujejo tako slovenski kot italijanski mladostniki. Med starejšo generacijo pa je še vedno iz pogovorov mogoče razbrati nelagodje, *neko nemo toleranco*, kakor se je izrazil informator iz Križa.

Tako lahko strneva, da so kljub temu, da so se ločevanja postavljala na različnih ravneh, danes opazni poskusi preseganja ločitev. Ali, kakor je ugotovil eden izmed istrskih beguncev:

Moja kultura je v osnovi italijanska, obogatena s Kosovelom, Prešernom, Cankarjem ... Ampak moja kultura je še vedno italijanska. Ne smem zanemariti svoje kulture. Kultura, ki je obogatena z identiteto, kulturo drugih. Moja kultura ni ali – ali, moja kultura je in – in.

⁶⁰ Gl. op. 27.

⁶¹ Knjiga *Istria omnia. Tutte le barzellette sugli istriani*, kjer so nanizane šale na račun Istranov, menda med istrskimi begunci, ki so bili navzoči na njeni predstavitvi, ni sprožila negotovanja. Zanimivo je, da sta v Matični knjižnici Piran in Matični knjižnici Izola knjigi pogosto sposojeni.

⁶² Terseglav opozarja, da sicer sinkretičnost tem, akterjev in prizorišč res pripomore k dinamiki vicev, vendar se *vic obranja s strukturno stalnostjo in tudi statičnostjo. Vic obranja čvrstost žanra, zato v njem ob aktualnih lahko najdemo »večne« teme in motive* [Terseglav 2002: 60].

Z raziskavo in predvsem s predstavljenim gradivom sva želeli opozoriti na kompleksnost problema istrskih beguncev, saj nama je poglobljena analiza intervjujev s pripadniki slovenske manjšine in istrskimi begunci odprla veliko vprašanj, ki ostajajo raziskovalni izziv za bodoče poglobljenejša analize, npr. modifikacija verskih praznovanj istrskih beguncev v novem okolju, sorodstvene in medsoseske vezi v naseljih istrskih beguncev in podrobna analiza stereotipov in šal.

VIRI IN LITERATURA

Argenti Tremul, Alessandra

2003 *Analiza izseljevanja iz Severozabodne Istre na podlagi takratnega uradnega časopisja* (<http://www.slo-istra.com/koper/zrs/tremul.html> (16. 2. 2003)).

Ballinger, Pamela

1996 Remembering the Istrian Exsodus. Memory in a Trans-State Context. V: Baskar, Bojan in Borut Brumen (ur.), *MESS. Mediterranean Ethnological Summer School. Piran*. Ljubljana, Inštitut za multikulturne raziskave: 51–71.

2003 »Authentic Hybrids« in the Balkans Borderlands. *Current anthropology* 45 (1): 31–60.

Brumen, Borut

2000 *Sveti Peter in njegovi časi. Socialni spomini, časi in identitete istrski vasi Sv. Peter*. Ljubljana, Založba /*cf.

Coleman, Lerita M.

1999 Stigma – razkrita enigma. V: Nastran Ule, Mirjana (ur.), *Predsodki in diskriminacije. Izbrane socialno-psihološke študije*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 198–216.

Čermelj, Lavo

1965 *Slovenci in Hrvati pod Italijo med obema vojnama*. Ljubljana, Slovenska matica.

Danese, Roberto in Luciano Santin

1997 *Istria omnia. Tutte le barzellette sugli istriani*. Opicina.

Darovec, Darko

1992 *Pregled zgodovine Istre*. Koper, Primorske novice.

Erjavec, Karmen idr.

2000 *Mi o Romih. Diskriminatorski diskurz v medijih*. Ljubljana, Open Society Institute.

Gombač, Boris M.

2000 »Controesodo«. Povojne italijanskega prebivalstva v Jugoslavijo (1945–54). *Annales* 11 (2): 371–386.

Gombač, Jure

2000 Izseljevanja iz Kopra in njegove okolice po sprejetju Londonskega memoranduma. Analiza podatkov odhajajočih skozi prizmo narodnosti. *Annales* 11(2): 395–402.

2002 The last great migration wave from Koper and its surroundings and attempt to reconstruct the emigrants' social picture. *Annales* 12 (2): 385–396.

2003 Izselsjevanje iz okraja Koper po Londonskem sporazumu 5. oktobra 1954. Prostovoljno optiranje ali prisilna migracija? [Tipkopis].

Gregorič, Milan in Marino Vocci

1994 Odseljeni Istran in predsednik Istrsko-beneškega kulturnega krožka Istra iz Trsta. *Primorska srečanja* 160/161: 481–484.

Hobsbawm, Eric J.

1993 *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge, University Press.

Jezernik, Božidar

1987 O kolektivnih karakterizacijah. *Traditiones* 16: 29–33.

Južnič, Stane

1993 *Identiteta*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Kalc, Aleksej

2002 *Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev ob zabodni meji*. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče republike Slovenije; Trst, Narodna in študijska knjižnica.

Kerma, Simon in Tomaž Plesec

2001 Slovenska Istra – laboratorij za preučevanje regionalne identitete. *Annales* 11 (2): 309–318.

Knežević - Hočevlar, Duška

1999 *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe. Domačijska zamišljanja nacije in lokalitete*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Kramar, Janez

1987 *Izola – mesto ribičev in delavcev*. Koper, Lipa.

Kristeva, Julija

1991 *Strangers to ourselves*. New York, Columbia University Press.

Levi, Giovanni

1995 *Nematerialna dediščina. Življenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja*. Ljubljana, ŠKUC in ZIFF.

Lukšič - Hacin, Marina

1996 *Ko tujina postane dom*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

Macdonald, Sharon

1997 The construction of Difference. An Anthropological Approach to Stereotypes. V: Macdonald, Sharon (ur.), *Inside European Identities. Ethnography in Western Europe*. Providence in Oxford, Berg: 219–237.

Merkù, Pietro

2000 Primerjava med eksodusoma iz Istre in Sudetov po drugi svetovni vojni. *Annales* 10 (1): 241–252.

Muženič, Mirjam

1995 Optanti in njihove nezaceljene rane. *Primorska srečanja* 19 (173/174): 617–620.

Nastran - Ule, Mirjana

1999 Predsodki in diskriminacije. Izbrane socialno-psihološke študije. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

Nemec, Gloria

1998 Un paese perfetto. Storia e memoria di una comunita in esilio. Grisignana d'Istria 1930–1960. Gorica.

Pickering, Michael

2001 Stereotyping. The Politics of Representation. New York, Palgrave.

Pletikosić, Ivica

2000 Vpliv selitvenih gibanj na spreminjanje števila prebivalcev v Piranu sredi 20. stoletja. *Annales* 11 (2): 387–394.

Ploj, Tatjana

1996 Premoženjska struktura prebivalstva v Izoli in okolici leta 1953 in 1954. *Annales* 8: 168–174.

Pupo, Raoul

2000 Orientamenti della più recente storiografia Italiana sull'esodo Istriano. *Annales* 10 (1): 165–171.

2003 Pogledi najnovejšega italijanskega zgodovinopisja na izseljevanje iz Istre (<http://www.slo-istra.com/koper/zrs/pupo.html>).

Ravnik, Mojca

1996 Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri. Ljubljana, Založba ZRC.

Simonovich, Mario

2003 Capirsi per progredire. *Panorama* 15. 5.: 7–11.

Sivini, Giordano

1970 Tržačani, Slovenci in begunci. Odlomek iz ankete o neenakostih in etničnih predsodkih v Trstu. *Razgledi po svetu*: 745–747.

Terseglav, Marko

2002 Šalo na stran in šala kot kratka oblika ustnega. *Traditiones* 31 (2): 55–83.

Troha, Nevenka

1997 Optanti za italijansko državljanstvo z območja priključenega Sloveniji leta 1947.

Prispevki za novejšo zgodovino 37: 359–369.

1999 Komu Trst. Slovenci in Italijani med obema državama. Ljubljana, Modrijan.

Volk, Sandi (Alessandro)

1999 O zakonskem urejanju položaja istrskih in dalmatinskih beguncev v Italiji 1945–1963. *Razprave in gradivo* 53: 77–96.

1999 Ezulski skrbniki. Vloga in pomen begunskih organizacij ter urejanja vprašanja istrskih beguncev v Italiji v luči begunskega časopisa 1945–1963. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije.

2000 Odbor narodne osvoboditve za Istro (CLNI) in eksodus iz cone B Svobodnega tržaškega

- ozemlja – predlog italijanski vladi za sprejem in namestitve beguncev iz maja 1954. *Annales* 10 (1): 231–240.
- 2003 *Istra v Trstu. Naselitev istrskih in dalmatinskih ezulov in nacionalna bonifikacija na Tržaškem*. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče.
- Zagradnik, Maruša
- 1996 Optiranje za italijansko državljanstvo s priključenega ozemlja. *Prispevki za novejšo zgodovino* 26: 95–106.
- Viri
- Primorski dnevnik 1947–1956.
- Arhivsko gradivo OLO Koper.

ISTRIAN REFUGEES. RESEARCH MATERIAL AND PROPOSITIONS

The paper focuses on Istrian refugees who had come to the Triestinian Karst after the Second World War. The first part of the paper focuses on postwar events that led to mass emigration from Istria. The second, based on fifteen interviews with informants, be it the refugees from Slovene Istria, members of the Slovenian minority, or Istrian refugees from the communities of Duino-Aurisina/Devin-Nabrežina, Villa Opicina/Opčine, and Trieste/Trst. Examined are the feelings of the members of the local Slovene minority upon the arrival of the Istrian refugees and their reaction to the newcomers as recorded by the local Primorski dnevnik newspaper. The authors wanted to know if these reactions recorded by the press mirrored the true feelings of the Slovenian minority members, and whether these negative feelings still influence the relations between the two groups.

Unclear issues that arose when the new border between Yugoslavia and Italy was being determined were, to a certain degree, resolved by the provisions of the Paris Peace Treaty of 1947. The Treaty offered those who wished to retain Italian citizenship and Italian as their official language the opportunity to legally emigrate to Italy, but to renounce their Yugoslav citizenship. Mass departures started after 1947, and again after the 1950 election into people's committees. The most numerous, however, took place in 1954 when according to the London Memorandum N and S Zones of the Free Territory of Trieste were abolished; N Zone was turned over to Italy, S Zone incorporated into Yugoslavia. Yugoslav authorities tried to prevent emigration by mass meeting propaganda and by reinforced supervision of the demarcation line. An analysis of emigration permits shows that among the most frequently cited reasons for emigration were the following: the wish to join family members in Trieste; to emigrate according to the applicants' own wish; because of sickness, either that of the applicant or that of a family member; due to problems and tensions within the family; because of marriage; due to the departure to the U.S.A. or Australia. Farmers were strongly affected by the newly-adopted provision that they were allowed to own only up to ten hectares of land, by the obstruction of tradesmen activities, nationalization, rapid change of currency, introduction of the so-called jugolira, and the ensuing land reforms. An analysis of archival material shows that those who had decided to leave Yugoslavia were predominantly members of the younger generation. In search of better living conditions outside their

nativa Istria, many of them opted for Trieste with which they had had economic ties even before their emigration; some chose Trieste as a port of entry for their departure to Australia or America. Despite the Paris Peace Treaty provisions Yugoslav authorities obstructed the implementation of bilingual rights, violated the right to Italian schools and press, and monitored church attendance. For some, Yugoslavia turned to a prison. After they crossed the border, the Istrian refugees were generally accommodated in provisional refugee camps. They acquired a refugee status and were entitled to help from the state and from different humanitarian organizations. After the first surge of emigration from Istria in 1947 the refugees were sent to all parts of Italy. Their living quarters became military barracks, abandoned factories, churches, and former Italian, German, and the Allied Forces military camps. Propaganda in the dailies of the Slovenian minority living in Italy called these quarters the centers of immorality and laziness, meeting places of political dissidents, the core of black market and prostitution. When the second surge of emigrants started to arrive in Italy in 1950 the Federal Military Administration officially consented to their permanent settlement in Trieste and its vicinity. In the communities of Duino-Aurisina, Trieste, and Villa Opicina they were placed with families, in privately-owned houses, or in transient camps in Padriciano/Padriče and Vila Opicina/Opčine. Barrack settlements were built next to Slovenian villages in the vicinity of the Triestinian Karst. Although members of the Slovenian minority did not give the newcomers a warm welcome the Italian authorities disregarded this attitude and encouraged the newcomers to integrate into the Italian society. They were offered citizenship rights, state protection, subventions, employment, the right to move anywhere within the state borders, education, and the right to settle permanently on the Italian soil. The state started to build for them apartment house complexes, the so-called borgi; with the purpose of changing the local ethnic structure each Slovenian village acquired its own refugee housing complex. The government tried to organize these complexes as self-sufficient centers; in this manner, the refugees would feel no need to form closer ties with the local community and could preserve the feeling of belonging to a special group. The freedom to worship the same Christian saints as in Istria further reinforced this feeling. Istrian saints gave names to settlements and were consecrated to become patron saints in churches; their name day celebrations turned into large public festivities. Even though the Slovenian minority celebrated similar holidays their local patron saints had been previously unknown to Istrian refugees.

Well aware that aside from a firm church organization education was the key mechanism in the formation of the refugees' new national identity and of loyalty to the state, the authorities systematically planned education for the second generation of Istrian immigrants, strongly favoring the Italian language and national identity. This was essential for the formation of a new identity that no longer pined for its Istrian roots but followed ideals of the Italian society. This was also the pattern pursued by the Slovenian minority: by way of Slovenian schools Slovenians tried to instill in their children their own vision of language and national politics that differed from the Italian reality around them. As a result, both communities gradually grew apart.

In time, the contacts between the refugees from Istria and the Slovenian minority started to occur more frequently, especially in the second generation that no longer shared their parents' feelings of unease toward the other group. In time, friendships were born that sometimes led to marriage.

The atmosphere of the 1960's is aptly reflected in a sociological research project titled Tržačani, Slovenci in begunci (Residents of Trieste, Slovenians, and Refugees); its objective was to examine the possible une-

qual position of and ethnic prejudice among the three groups. The general qualities that the refugees from Istria attributed to members of the Slovenian minority were the following: Slovenians are private, selfish, aggressive, authoritative, conservative, ambitious, and repulsive. Members of the Slovenian minority used similar expressions to characterize the refugees. All the stereotypes about the refugees show them as people trying to overcome their humble refugee status by leaving the refugee camps and, by political means and with financial support from the state, integrate into the Italian society.

Most of these stereotypes can still be seen in the jokes which in a specific manner identify a specific group identity. In the jokes recounted by the members of the Slovenian minority Istrians are viewed as modest, yet also merciless protectors of their property, and in their wish to attain a better financial position also downright stingy; purportedly, they are also unsophisticated apartment house dwellers, ignorant of modern infrastructural innovations and furnishing styles. By viewing the other group as inferior, at least in jokes, the Slovenian minority tries to climb the social ladder and attain a more favorable social status. Even though the animosity between Slovenians and Istrian refugees never reached the point of physical violence the refugees were always the culprits for all unfavorable economic and social circumstances. Today, members of the Slovenian minority are privately annoyed only by the Italian benefit-point plan that allows Istrian refugees or their descendants certain advantages when they apply for retirement or for an easier acquisition of employment or housing accommodations.

Jasna Fakin
 Filozofski inštitut ZRC SAZU
 Novi trg 2, 1000 Ljubljana, jasna.fakin@volja.net

Katja Jerman
 Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
 Novi trg 2, 1000 Ljubljana, katja.jerman@zrc-sazu.si
